

אי דאמר ליה המוכר לקונה כשמכר (201): קוין את העצים **לאלתר**, הרי אז **אפילו** עשו הזיתים **פחות מרביעית**, נמי הם שייכים לבעל הקרקע בלבד (202), שאף העצים לא נמכרו ללוקח אלא לזכות קציצה וההשבחה של העצים אינה שלו!

אי דאמר ליה המוכר לקונה: **כל אימת דבעית קוין**, [כל זמן שתרצה תקצוין] הרי אז **אפילו** עשו העצים **רביעית**, נמי הדין הוא, שהם שייכים לבעל הזיתים, שהרי קבל רשות מפורשת להשאיר את הזתים, ובודאי שהמכירה כוללת גם את ההשבחה שבאה מהקרקע!

ומעמידה הגמרא למתניתין בהכי: **לא צריכא** אלא **דאמר ליה** המוכר **סתמא**, ולא פירש שנותן לו רשות להשאיר את העצים, ומכל מקום, יש לו רשות להשאיר אותם.

לכן, אם עשו העצים **פחות מרביעית**, בודאי כבר מחל לו המוכר עליהם, שעל פחות מרביעית **לא קפדי אינשי**.

ואם עשו **רביעית**, **קפדי אינשי** עליהם,

ומכיון שיכול המוכר לטעון ארצי גדלה, ולא מכרתי לך את כח ההשבחה שבאה מהקרקע, הדין הוא שיחלוקו.

אמר רבי שמעון בן פזי: **ורביעית שאמר** במשנה, אין הכוונה שמסאה זתים יצא רביעית שמן, אלא שהרויח רביעית שמן **הוין** קא-א מן החוצאה שהוציא על המסיקה והסחיטה.

שנינו במשנתנו: **שטף נהר זיתיו** ונתנם לתוך שדה חבירו, זה אומר: זיתי גדלו, וזה אומר: ארצי גדלה — יחלוקו.

אילן שנעקר ממקומו ונשתרש במקום אחר, רואים אותו כנטיעה חדשה ופירותיו אסורים באיסור ערלה, אף שכבר עברו עליו שנות ערלה במקומו הראשון.

ואם נעקר ביחד עם העפר שסביב השרשים, ויכול האילן לחיות עם העפר הזה, ונשתרש בקרקע אחרת, אז אין פירותיו אסורים. [ערלה פ"א מ"ג]

בלשון הגמרא נקרא הדבר "אילנות שנעקרו בגושיהן".

202. לדעת הרמב"ם "המוכר זיתיו לעצים, אם פסק עמו לקוץ מיד. כל הפירות שיעשו, הרי הם לבעל הקרקע". (הלכות שכנים פ"ד הי"א) וכתב האור שמח, שאם פסק עמו לקוץ מיד, גילה דעתו, שאינו מוכר רק שכשיקוץ לא יהיה לו אלא עצים, ובאופן אחר אינו מוכר לו. (חידושי אור שמח על הש"ס)

ודעת הרשב"א, שאין כוונת הגמרא, שאם אמר לו קוץ לאלתר, יהיו כל הפירות לבעל הקרקע, אלא שאף בפחות מרביעית עושים חלוקה כמו ביותר מרביעית, מפני שהפירות יצאו על ידי שניהם. ופשוט לגמרא שאין לומר

שאינו עומד לעשות זתים, לכן לא מקפיד על כמות קטנה. אבל ב"שטף נהר זיתיו" משאיר בעל הקרקע את האילנות בשביל לאכול את פרים, ומקפיד עליהם יותר (פשוט, ועיין ריטב"א, הערה 332).

201. אם התנה בשעת המכירה ואמר לו קוץ לאלתר, אז הגמרא אומרת שיהיו כל הזתים למוכר, אבל אם אחרי המכירה אמר לו כן, לא יהיו כל הפירות של המוכר. (חידושי אור שמח על הש"ס) ועיין הערה הבאה.

הפירות, והיה מן הראוי לחלוק לאחר שלש. אבל לי יש זכות לומר לך: קח את העצים שלך מהשדה שלי, ולא הסכמתי להשאיר אותם בשדה שלי על דעת שאפסיד, ואף אתה הבנת זאת, ולא השארת אותם בשביל שבתוך שלש יהיו כל הפירות שלך, ולאחר שלש נעשה חלוקה (204).

ומביאה הגמרא נוסחא אחריןא במימרא דריש לקיש:

אלא, כי אתא רבין אמר ריש לקיש: לא שנו במשנה דין חלוקה, אלא שנעקרו בגושיהן ובתוך שלש, שאז לא מפסיד בעל השדה מהחלוקה.

אבל לאחר שלש, הכל לבעל הקרקע, דאמר ליה: אי אנא נטעי, לאחר שלש, מי לא הוה אכילנא ליה כוליה (205)!

ומקשינן: ולימא ליה בעל הזתים: אי את

אמר עולא אמר ריש לקיש: לא שנו אלא שנעקרו האילנות בגושיהן, ואפילו (203) שלא נאסרו בתוך שלש שנים מששטפן הנהר, מכל מקום, דין החלוקה אינו אלא לאחר שלש שנים, אבל בתוך שלש שנים, הכל של בעל הזתים.

דאמר ליה בעל הזתים לבעל השדה: אי את נטעת עצים בשדה שלך, מי הוה אכילת [האם היית אוכל] את פירותיהם בתוך שלש שנים! ומכיון שהזתים מותרים מפני הגושים שלי, אין לך חלק בהם.

ומקשינן: ולימא ליה בעל השדה: אי אנא נטעי עצים, אז לאחר שלש שנים, הוה אכילנא ליה כוליה, [הייתי אוכל את כל הפירות], השתא קאכילת פלגא בחדאי! [עכשיו תאכל חצי ביחד איתי!]

הטענה של בעל השדה היא כך: באמת השדה שלי ביחד עם העצים שלך גדלו את

ודעת הרמב"ם, שאם נעקרו ללא גושיהן הרי הם של בעל הקרקע, ואין לבעל הזתים כל זכות בהם. (פ"ד מהלכות שכנים ה"י)

המגיד משנה מסביר את הרמב"ם, שאם נעקרו בלי גושיהן מתיאש מהם בעל הזתים, והרי זו אבידה המותרת כזוטו של ים.

ומסביר המשנה למלך, מדוע אם נעקרו בגושיהם אין להם דין אבידה המותרת כזוטו של ים? מפני שיש להם דין של קרקע ואין יאוש מועיל בקרקעות.

204. כך פירשו תוספות. (ד"ה ולימא)

205. כתבו התוספות, שבעל השדה חייב לשלם לבעל הזתים את מחיר הנטיעות. (תוספות ד"ה ואם)

"פחות מרביעית לא קפדי אינשי" במקרה זה, כמו שהגמרא אומרת במסקנה במקרה אחר.

203. לפי גירסת עולא, אין כוונת ריש לקיש כשאמר "לא שנו אלא שנעקרו בגושיהן" לומר, שהמשנה לא מדברת כשנעקרו ללא גושיהן, שכן במקרה זה הם אסורים בתוך שלש, ולאחר שלש יהיה בהם דין המשנה שחולקים כמו בנעקרו בגושיהם.

כוונת ריש לקיש היא, שאפילו נעקרו האילנות בגושיהן, ויש מקום לחלוקה בתוך שלש שהרי הפירות מותרים, בכל זאת דין המשנה אמור רק לאחר שלש. ועיקר הלשון "לא שנו אלא" מתייחס ל"לאחר שלש". (רש"י ד"ה ולאחר שלש ועיין תוספות ד"ה שנעקרו ובהגהת הגר"א)

אמר רבי יוחנן: משום ישוב ארץ ישראל, שיהיו בה עצי פרי (208). ובחוק לארץ (209) יכול לקחת את העצים.

אמר רבי ירמיה: כגון דא, צריכא רבה [דבר כזה נצרך לרב גדול כמו רבי יוחנן] שיאמר אותו, ולא היינו יכולים לאומרו מסברתנו.

הסוגיא הבאה עוסקת בפירוש משנה במסכת דמאי [ו' ב], והובאה לכאן מפני שהיא מסתיימת במאמר רבי ירמיה "כגון דא צריכא רבה".

הסוגיא מדברת במקבל ובחוכר שדה מהגוי בארץ ישראל.

"חוכר" הוא המקבל שדה ועובד בה, ומתחייב לשלם לבעל השדה כל שנה מספר כורים קבוע מהתבואה, ושאר התבואה יקבל החוכר.

חוכר חייב לשלם לבעל השדה את מספר הכורים, גם אם השדה לא עשתה תבואה

נטעת עצים, בתוך שלש, לא הוה אכלת פירות כלל משום איסור ערלה, השתא קא אכלת פלגא בהדאי! [עכשיו תאכל חצי ביחד איתך] והרי אין לך כל הפסד אם אני אוכל את כל הפירות בתוך שלש שנים!

ומתצינן: משום דאמר ליה בעל השדה: אי אנא נטעי, הוה קטיני, [אם הייתי נוטע, היו העצים קטנים] בשלש השנים הראשונות, וזרענא תחותייהו סילקא וירקא [והייתי יכול לזרוע שם סלק וירק] מפני שלא היה שם צל המפריע לגידולם. וההשתתפות היתה על מנת שיהיה לי חלק אף בתוך שלש (206).

מביאה הגמרא ברייתא המוסיפה דין שלא כתוב במשנה.

תנא: אמר הלה: זיתי ששטף הנהר אני נוטל, אין שומעים לו, אלא חייב בעל העצים להשאיר אותם בשדה חבירו (207).

מאי טעמא?

זיתך, הרשות בידו (ריטב"א, וטור חו"מ סי' קס"ח, ועיין ב"י שם) ועיין בהערה 229.

208. אף שבעל הזיתים אומר "אטול את האילנות ואטע אותם בשדה שלי, אין שומעים לו, שמא ימלך ולא יטע אותם. (בית יוסף סי' קס"ח ס"ק ב' ועיין שם עוד טעם)

209. הטור מחלק להלכה בין ארץ ישראל לחוץ לארץ בדין הזה. וכן פסק השו"ע בחו"מ סימן קס"ח סעיף א'.

ודעת הרמ"ך, שאף בבבל אין שומעים לבעל הזיתים, כיון שישראל קונים שם שדות וכרמים. (הובא בשיטה מקובצת)

וכתב האור שמח שכן משמע מלשון הרמב"ם

206. לפי המסקנה, הדין נקבע לפי אומדן דעת והסכמת שני הצדדים. ומכל מקום, דין החלוקה הווה בתוך שלש שנים נובע מכך שזה וזה גורמים לגידול הפירות, כמו שכתוב במשנה "זה אומר זיתי גדלו וזה אומר ארצי גדלה". ובגלל המציאות הזו, יש להניח שהסכימו על חלוקה שזה.

הקשה הרשב"א, איך יכול בעל השדה לומר ארצי גדלה, הלוא העצים נעקרו עם גושיהם והגוש מקיים אותם.

תירץ הרשב"א: אמנם העצים יכולים לחיות על ידי הגושים, אבל אין הם יכולים לתת פירות בלי הקרקע של בעל השדה.

207. ואם אמר בעל השדה לבעל הזיתים: טול

כלל.

רבי יהודה? —

ארץ ישראל.

ואמאי קרו לה "שדה אבותיו"?

כי ארץ ישראל היא שדה אברהם יצחק ויעקב אבותינו.

וקסבר רבי יהודה שני יסודות שעליהם בנויים דבריו:

א. אין קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר, ולא כמו הדעה הסוברת, שנכרי שקונה קרקע בארץ ישראל, מפקיע את קדושת הארץ לענין המצוות התלויות בה, וישראל שקונה ממנו פירות לא חייב לעשר אותם.

ב. ומקבל שדה מנכרי, כחוכר דמי.

מה חוכר, דינו שבין עבד השדה תבואה, ובין לא עבד תבואה, ומשלם לנכרי תבואה אחרת, בעי עשורי ומיתן ליה, [יש לו לעשר ואחר כך לתת לון] ואין יכול לתת טבל, דכי פורע חובתו דמי.

אף מקבל שאינו משלם לבעל השדה, אם השדה לא עשתה תבואה, נמי כי פורע חובתו דמי, וכל ההבדל הוא רק בתנאי התשלום. ולכן מעשר אף את חלקו של הנכרי ונותן לו⁽²¹¹⁾.

אמר ליה הקשה רב כהנא לרב פפי על פירוש זה מברייטא, ואמרי לה [ויש אומרים]

"מקבל" הנזכר בסוגיא זו הוא האריס, שמקבל את השדה לעובדה, ויחלוק את התבואה עם בעל השדה למחצה או לשליש או לרביע.

כאשר בעל השדה שבארץ ישראל הוא גוי, יש לדון האם החוכר או המקבל חייב לעשר את התבואה שנותן לגוי. בזה עוסקת הסוגיא.

תנן התם: החוכר שדה מן הנכרי, מעשר ונותן לו [דמאי פ"ו מ"ב].

לדעת תנא קמא, החוכר חייב לעשר את כל התבואה לפני שיתן לנכרי את התבואה שחייב לו, והמקבל פטור מלעשר את חלק הנכרי.

טעם החילוק הוא, שבעל השדה והמקבל הם שותפים בתבואה, לפיכך חייב המקבל לעשר רק את חלקו. אבל החוכר הוא בעלים על כל התבואה, אלא שנתחייב לתת לבעל השדה מספר כורים, והרי הוא פורע חוב לבעל השדה, ואין לפורע חוב בטבל.

רבי יהודה אומר: אף⁽²¹⁰⁾ המקבל שדה אבותיו מן הנכרי, מעשר ונותן לו כדין החוכר.

סברוה [היו סבורים] האמוראים לפרש את דברי רבי יהודה כך:

מאי [מה הפירוש] "שדה אבותיו" שאמר

(פרק ד' מהלכות שכנים ה"י)

210. הגמרא קצרה את לשון המשנה במסכת דמאי, ולא הביאה את דעת תנא קמא, ולא את

המילה "אף" הכתובה שם בדברי רבי יהודה. (ריטב"א)

211. לפי פירוש רש"י, הגמרא הסבירה את דברי

שהקשה רב כהנא קושיא זו לרב זביד:

אלא הא דתניא: רבי יהודה אומר: המקבל שדה אבותיו ממציק [מגזלן] נכרי מעשר ונותן לו.

[ובברייתא, מוסיף רבי יהודה, שדבריו נאמרו דוקא כשהנכרי גזל את הקרקע].

מאי איריא "מציק"? אפילו אין מציק נמי! מדוע מדובר דוקא במציק, לפי מה שפרשנו את דברי רבי יהודה!

אלא, לעולם לא סבר רבי יהודה אחד משני היסודות להסביר את דבריו.

אלא, אפשר שרבי יהודה סובר: יש קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר, ושדה הנכרי פטורה מתרומות ומעשרות.

לכן המקבל שדה מנכרי שאינו גזלן, פטור מלהפריש תרומות ומעשרות, וכן החוכר ממנו פטור.

ואפשר, שרבי יהודה סובר: אין קנין לנכרי בארץ ישראל, והחוכר מהנכרי חייב לעשר לפני שנותן לנכרי, ומקבל לאו כחוכר דמי, ואינו נחשב כפורע חוב לנכרי, אלא כשותף שחולק עם הנכרי.

לכן המקבל שדה מנכרי שאינו גזלן, פטור מלהפריש על חלקו של הנכרי.⁽²¹²⁾

במעשרות בחלקו, שהרי אף למאן דאמר "יש קנין לנכרי" חייב השדה במעשרות מדרבנן. הגמרא הוצרכה לומר שרבי יהודה סובר "אין קנין לנכרי" כדי להסביר את החומרא שהוא מחמיר ועושה את המקבל כחוכר, ולמאן דאמר "יש קנין לנכרי", כיון שהחוב במעשרות הוא מדרבנן, בודאי שאין להחמיר ולעשות את המקבל כחוכר. (תוספות ד"ה סברוה) גם בהמשך הסוגיא יש הבדל בין פירוש רש"י לפירוש ר"י, עיין הערה הבאה.

212. לפי פירוש רש"י, יש לגמרא שתי דרכים להסביר, מדוע אין המקבל חייב לעשר את חלק הנכרי מעיקר הדין.

דרך אחת: רבי יהודה סובר "יש קנין", ולפי זה אף החוכר פטור מלעשר, מפני שלמאן דאמר "יש קנין" אין שדה הנכרי חייב במעשרות אפילו מדרבנן.

לפי דרך זו, רבי יהודה יכול לסבור שהמקבל כחוכר.

דרך שניה: רבי יהודה סובר "אין קנין"

רבי יהודה על פי שני דברים שאין קשר ביניהם. כדי להסביר את עצם החיוב של שדה הנכרי במעשר, צריך לומר "אין קנין לנכרי", ולמאן דאמר "יש קנין לנכרי" אין השדה חייבת במעשרות כלל, והמקבל לא חייב לעשר אף את חלקו.

וכדי להסביר, מדוע חייב המקבל לעשר את חלקו של הנכרי, צריך לומר שה"מקבל כחוכר דמי".

ר"י בעל התוספות מפרש באופן אחר את הסוגיא, ופירושו בנוי על שני יסודות:

א. אף למאן דאמר "יש קנין לנכרי" חייבים לעשר פירות שגדלו בשדה הנכרי מדרבנן.

ב. הדבר ברור בסברא, שיש לחלק בין חוכר שהוא פורע חוב, לאריס שחולק עם בעל השדה, ומעיקר הדין המקבל פטור מלעשר חלקו של הנכרי, וכשאמרה הגמרא שרבי יהודה סבר "מקבל כחוכר דמי", אין זו אלא חומרא שהחמירו חכמים ועשו אותו כחוכר שהוא פורע חוב. לדעת ר"י, אין צורך לומר "אין קנין לנכרי", כדי להסביר את עצם חיוב המקבל

ומאי שדה אבותיו? שדה אבותיו ממש שהמציק גדול אותה מאביו או מאבי אביו.

אבל אם קבל מהמציק קרקע שאינה של אבותיו, אינו חייב לעשר על חלקו, לפי שאין חיוב לעשר מעיקר הדין מהסיבות שנתבארו⁽²¹³⁾, ורק המקבל שדה אבותיו חייב לעשר ולתת לנכרי משום קנס.

ואם תאמר: למה קנסו רק את בן הנגזל ולא אדם אחר.

ולדידה הוא דקנסוה רבנן, מפני שיש תועלת בקנס, דאיירי דחביבא עליה, טפי, ואזיל, ומקבל לה. [מפני שהשדה חביבה עליו, יהיה מוכן להוסיף מעשרות יותר מכל אריס, ויקבל אותה].

אבל איניש דעלמא, לא [אבל אדם אחר, לא] יקבל אותה באריסות אם נחייב אותו לעשר גם את חלק הנכרי. ואין ענין לחכמים, שימנעו מלקבל את השדה מהנכרי⁽²¹⁴⁾.

לא קנה אותה, אין מקום לפטור אותה ממעשר משום "יש קנין לעכר"ם.

קושית הרמב"ן קשה בין לשיטת רש"י ובין לשיטת ר"י שהבאנו בהערות הקודמות. (ועיין מה שתירץ הרמב"ן את רש"י)

קושית הרמב"ן תלויה במחלוקת ראשונים.

תוספות בבבא בתרא הביאו בשם ר"י שמועיל יאוש בקרקע. (ב"ב מ"ד ע"א ד"ה דוקא)

וכתבו אחרונים, שבקרקע מועיל יאוש אף ללא שינוי רשות, לפי דעה זו. (נתיבות המשפט שע"א ס"ק א')

ודעת הרמב"ן בשם רבינו תם, להסביר את ההוא אמינא של הגמרא כמו רש"י. (עיין הערה 211)

ובמסקנה, אין הגמרא מסבירה בשתי דרכים, מדוע המקבל לא חייב במעשרות מעיקר הדין, כמו לפי שיטת רש"י.

אלא המקבל שדה מנכרי שאינו מציק, נפטר מלעשר מפני ש"יש קנין" והמקבל שדה ממציק נכרי אין נפטר משום כך מעיקר הדין, שהרי המציק לא קנה את השדה, אלא פטור משום שהמקבל לאו כחוכר.

ועיין בספר המאור דרך אחרת בסוגיא.

214. לפי רש"י, לא קנסו את בן הנגזל משום

והחוכר חייב במעשרות מן הדין.

אמנם המקבל פטור מפני שאינו כחוכר.

בהערה הקודמת הבאנו את שיטת ר"י, שהגמרא אמרה בהוא אמינא, שרבי יהודה סובר שהמקבל כחוכר, כתוצאה מדעתו ש"אין קנין לנכרי.

לדעת ר"י, עתה חוזרת בה הגמרא בהחלט, וסוברת שלפי רבי יהודה "יש קנין לנכרי" וכתוצאה מכך סובר רבי יהודה ש"מקבל לאו כחוכר דמי".

לפי שיטת ר"י, אם אנו פוסקים "אין קנין לנכרי", יש לנו לחייב את המקבל שדה מהנכרי לעשר חלקו של נכרי מדיני המעשרות עצמם ולא משום קנס.

הרמב"ם פסק, "אין רנין לנכרי". (פרק א' מתרומות ה"י) ופסק שהמקבל חייב לעשר חלק הנכרי משום קנס (פ"ו מהלכות מעשר הי"ב)

מכאן למד הגר"א, שהרמב"ם פירש את הסוגיא כרש"י ולא כר"י. (הגהות הגר"א אות ב') ועיין בהערה הבאה שיטת רבינו תם בסוגיא.

213. הקשה הרמב"ן, מדוע המקבל שדה שאינה של אבותיו ממציק נכרי פטור מלעשר, והמקבל שדה אבותיו חייב לעשר משום קנס, הלא הנכרי לא קנה את השדה, שהרי קרקע אינה נגזלת, ואין מועיל יאוש בקרקע, וכיון שהנכרי

איתמר, היורד לתוך שדה הבירו ונטעה אילנות, שלא ברשות⁽²¹⁷⁾ בעל השדה, ותובע תשלום על כך.

אין ספק, שבעל השדה לא יכול להשאיר את האילנות אצלו, ולא לשלם לנוטע, שהרי הוא נהנה ממנו, וממונו הושבח על ידי הנטיעות.

אמנם יש לדון, מהו גובה התשלום?

אמר רב: שמיין לו לנוטע את הוצאותיו⁽²¹⁸⁾ על הנטיעה, וכמה הושבחה השדה על ידי הנטיעה, וידו על התחתונה. אם השדה הושבחה מאה דינרים, והיורד הוציא חמשים

ודנה הגמרא: ולדידיה, מאי טעמא קנסיה רבנן? מה חטא?

אמר רבי יוחנן: רצו חכמים שהאריס ישתדל לקנות את השדה מהנכרי, והטילו עליו לעשר כדי שתהא ברה⁽²¹⁵⁾ [ברורה] ומוחזקת בידו, ויקנה אותה מתוך שיקשה עליו לעשר חלק הנכרי, והנכרי ימכרנה בדמים מועטים, מפני שלא נתן עליה כלום אלא גזלה⁽²¹⁶⁾.

אמר רבי ירמיה: כגון דא, צריכא רבה, ולא היינו יכולים להגיד כן מסברא.

עתה, הגמרא חוזרת ודנה במקרה הדומה למקרה המשנה "שטף נהר זיתיו".

במשנה, ולא הזכיר שמדובר במציק דוקא. (פ"ו ממעשר הי"ב)

וכתב החזון איש, שלדעת הרמב"ם המשנה חולקת על הברייתא, וסוברת שקנסו את המקבל שדה אבותיו אף אם מקבל מנכרי שאינו מציק. (חזו"א שביעית סי' ג' ס"ק ז')

לפי הרמב"ם, הגמרא הביאה ראייה מהברייתא שטעמו של רבי יהודה הוא משום קנס, ומסתבר שיש להסביר כך גם במשנה. אבל לפי הברייתא קנס רבי יהודה רק במציק, ולפי המשנה הקנס היה בכל נכרי.

217. אין מדובר בסוגיא, במקרה שבעל השדה מיחה ביורד לפני שירד, במקרה זה, בעל השדה לא חייב ליורד כלום. (רשב"א בשם הרמב"ן ב"ב ד' ע"ב ד"ה ואיכא למידק)

מדובר במקרה שבעל השדה לא היה בעיר ולא ידע, או שידע ושתק. ועיין בהערה 220.

218. כתב הריטב"א, שבהוצאות נכלל שכר טרחו.

שעשה חטא, אלא תקנו תקנה משום ישוב ארץ ישראל.

משמעות הלשון "קנס" הוא, שלא חייב לעשר משום עיקר דין המעשרות או משום סייג לדיני המעשרות, אלא משום ענין אחר.

ועיין הערה הבאה, שלפירוש רבינו חננאל קנסו אותו מפני שחטא.

215. זו גירסת רש"י, ורבינו חננאל גרס "בורה בידו"

ומפרשים תוספות: חכמים תקנו שישראל לא יקבל מנכרי קרקע בארץ ישראל, ותשאר הקרקע בורה בידו, וימכרנה לישראל בזול.

חכמים קנסו את בן הנגזל מפני שקבל מנכרי מצייק את הקרקע, ולאדם אחר לא קנסו, כי אין חשש שלא ישמע לנו, אבל בן הנגזל שחביבה לו הקרקע, לא ישמע. (תוספות ד"ה כדי)

216. בכך מסבירים תוספות, מדוע תקנו את התקנה דוקא במציק, וכן הדבר לפי פירוש רש"י.

והרמב"ם הביא להלכה את דברי רבי יהודה

כאן [דברי שמואל נאמר] **בשדה העשויה ליטע**⁽²²¹⁾, שהיא יותר מתאימה לנטיעה מלזרעים. ומסתמא רוצה בעל השדה לנטעה.

כאן [דברי רב נאמר] **בשדה שאינה עשויה ליטע**, ועל כן ידו של היורד על התחונה.

הא דאמר רב פפא⁽²²²⁾ **דרב** אמר "ידו על התחונה" רק בשדה שאינה עשויה ליטע, **לאו בפירוש** מפי רב איתמר [נאמר], **אלא**

דינרים, ישלם לו בעל השדה חמשים דינרים. ואם הוציא מאה וחמשים דינרים, ישלם לו רק מאה דינרים⁽²¹⁹⁾.

ושמואל אמר: **אומדים כמה אדם רוצה ליתן** לשתל **בשדה** זו לנטעה, ויקבל הנוטע כשאר שתלי העיר לפי מנהג המדינה⁽²²⁰⁾, אם השתל מקבל שלישי או רביע מהפירות, כך יקבל היורד.

אמר רב פפא: **ולא פלוגי** [לא חלקן] רב ושמואל, אלא דברו במקרים שונים.

אומדים לפי עבודה זולה. (ועיין הערה קודמת) ולדעת הרי"ף, נוטל היורד את כל ההוצאות אף שיתרות על השבת.

והנמוקי יוסף מסביר את דעתו כדרך שמסביר הריטב"א את רש"י שכיון שידע בעל השדה ולא מיחב, כאילו ירד מדעתו.

לפי זה דין הגמרא לא נאמר אלא כשהבעלים נמצאים בעיר, והירידה ידועה להם.

אמנם מצינו ראשונים הסוברים, שאף כשבעל השדה עזב א המקום שמין ליורד כאריס. (תשובת הריב"ש המובאת בב"י סי' שע"ה ס"ק ב')

221. במקרה ששטף נהר זיתיו ונתנם לתוך שדה חבירו, אין חילוק בין שדה העשויה ליטע לשדה שאינה עשויה ליטע, ובכל אופן לא מקבל בעל הזיתים חלק בשבח לאחר שלש שנים לפי מסקנת הגמרא לעיל.

וכתב הראב"ד, ששם לא טרח בהשבת השדה, על כן אין לו חלק בשבח, אבל יורד שטורח בהשבתה נותנים לו חלק בשבח. (הובא בשיטמ"ק לעיל)

222. כך מפרשים הראשונים. (הראב"ד בשיטמ"ק, הרא"ש, הריטב"א)

219. כך פירש רש"י.

וכך מפורש בתוספתא דכתובות פ"ח מ"ח (רמב"ן במלחמות)

בעל המאור מפרש "ידו על התחונה", שישלם לו כמה שמוזילים הפועלים הפחותים.

פירוש דומה פירש רב האי גאון, שאם נחלקו השמאים בשומא, משלם לו את המחיר הנמוך.

(הובא בבעל המאור והברא"ש סימן כ"ב)

בעל המאור לא חולק על רש"י בכך, שדהיורד מקבל רק הוצאות בשיעור שבת, אלא שלדעתו אף כשאמרו בסוגיא "ידו על העליונה" אין היורד מקבל אלא הוצאה בשיעור שבת.

ועיין בהערה הבאה.

220. כך מפרש רש"י.

ובעל המאור הקשה על רש"י "מי עשאו לזה אריס או שתלא", ומדוע יקבל יותר מההנאה שנתן לבעלים.

והריטב"א תירץ את רש"י, שמכיון שמדובר בשדה העשויה ליטע, ובעל השדה הוא יורד מדעתו.

ודעת בעל המאור, שאף בשדה העשויה ליטע אין נותנים ליורד אלא הוצאה בשיעור שבת.

ופירש בעל המאור, אומדים כמה אדם רוצה ליתן לפועלים טובים בשביל העבודה, ולא

מכללא [מכלל] מעשה שהיה **איתמר**.

דההוא גברא **דאתא לקמיה דרב** לדין, שנתבע לשלם עבור נטיעות שנטע חבירו בשדהו שלא ברשות, והיתה השדה שדה שאינה עשויה ליטע (223).

אמר ליה רב: זיל שום ליה שלם לו. ולא ידע רב האם השדה עשויה ליטע או לא, לפיכך לא אמר לו כיצד ישום.

אמר ליה בעל השדה לרב: **לא בעינא** [איני רוצה]. רב הבין שכוונתו לומר שאינו רוצה נטיעות בשדהו.

אמר ליה רב: אם כן, זיל שום ליה, וידו על התחתונה כדין שדה שאינה עשויה ליטע.

אמר ליה: **לא בעינא**.

רב הבין שכוונתו לומר: יקח הלה את

הנטיעות שלו, לכן שתק לו, כי באמת יכול בעל השדה לומר ליורד: טול נטיעותיך ולך.

לסוף חזייה דגדרה, וקא מנטר לה. [בסוף ראה רב שבעל השדה גדר אותה ושומר עליה].

אמר ליה רב: גלית אדעתך דניחא לך, [גלית שדעתך נוחה מהנטיעות] ואינך רוצה שהיורד יקח אותם, זיל שום ליה, וידו על העליונה כדין שדה העשויה ליטע, שבמעשיך אתה מוכיח שאתה רוצה בנטיעות, שאם רצונתך בזרעים, היה לך להמתין עד שיקח נטיעותיו (224).

מוכח ממעשה זה, שיש הבדל בין שדה העשויה ליטע לבין שדה שאינה עשויה ליטע. שבתחילה חשב רב שבעל השדה לא רוצה נטיעות בשדהו, לכן פסק שידו על התחתונה. ולבסוף כשראה רב שהוא רוצה נטיעות ואינו רוצה לשלם עליהם, פסק

ליטע על פי הרמב"ן ורוב המפרשים.

וכתב הבית יוסף שכן מדוקדק מלשון רש"י (ד"ה גלית) שכתב "עשיתה שדה עשויה ליטע", משמע שהשדה לא היתה עשויה ליטע, ועל ידי מעשה הגדירה, עשה אותה בעל השדה כעשויה ליטע. (ב"י סי' שע"ה ס"ק ב') והרא"ש חולק ומפרש שהיתה השדה עשויה ליטע. ועיין הערה הבאה.

224. פירשנו את המעשה על פי הרמב"ן.

והרא"ש מפרש, שבתחילה אמר לו לשלם לו וידו על העליונה כדין שדה העשויה ליטע.

השיב בעל השדה לרב: שאינו רוצה, אלא יקח בעל הנטיעות את נטיעותיו.

מצד הדין, יכול בעל השדה לומר טול נטיעותיך ולך, אף בשדה העשויה ליטע, בטענה

ויש מהראשונים שפירש כפשוטו, שעיקר דברי רב ששמין לו וידו על התחתונה, מכללא איתמר, ואין ראייה ממעשה זה, שבשדה העשויה ליטע שמין לו באופן אחר.

לפי פירוש זה, לבסוף כשאמר רב זיל שום ליה וידו על העליונה, אין הדברים אמורים בגובה התשלום כלל. אלא שבתחילה היה יכול בעל השדה לומר טול אילנותיך ולך, ולא יכל היורד לומר אטול אילנותי משום כחשא דארעא, ועתה התהפך הדין, שבעל השדה שהוכיח במעשיו שרוצה באילנות, לא יכול לומר טול אילנותיך, והיורד יכול לומר אטול אילנותי מפני שכבר הרשה לו. (ריטב"א בשם רבינו פנחס הלוי)

223. בארנו שהמעשה היה השדה שאינה עשויה

ש"ידו על העליונה".

איתמר: היורד לתוך חורבתו של חבירו, ובנאה שלא ברשותו, ואמר לו היורד לבעל החורבה: עצי ואבני אני נוטל, כי אינך משלם לי כפי רצוני.

רב נחמן אמר: שומעים לו (225) לירוד.

רב ששת אמר: אין שומעים לו.

מיתבי [הקשן] האמוראים על רב נחמן מברייתא:

רבן שמעון בן גמליאל אומר: היורד לתוך

חורבתו של חבירו, ובנאה שלא ברשותו, ואמר לו עצי ואבני אני נוטל, בית שמאי אומרים: שומעים לו. ובית הלל אומרים: אין שומעים לו.

ומקשינן: לימא רב נחמן דאמר כבית שמאי! והרי בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה!

ומתריצין: הוא דאמר כי האי תנא [רב נחמן סובר כהתנא] שאמר, שלא נחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר הזה.

ומביאה הגמרא ברייתא דתניא: שומעים לו כשאמר עצי ואבני אני נוטל, דברי רבי

ולדעת הרמב"ן, אם גמר בעל השדה את העבודה שהתחיל בה היורד, חייב לשלם לו כשדה העשויה ליטע.

וכתב הבית יוסף, שאף הרמב"ן מודה שאם אומר מלכתחילה, הואיל וכבר נטעת, אני רוצה בקיומם, ישלם לו וידו על התחתונה בשדה שאינה עשויה ליטע.

225. נחלקו ראשונים, באיזה חורבה מדבר רב נחמן?

דעת הרא"ה, שמדובר דוקא בחורבה שאינה עשויה ליבנות, שאז יכול לטעון בעל הבנין: לא בניתי אותו כדי שתהיה ידי על התחתונה. אבל בחורבה העשויה ליבנות, אין יכול לומר עצי ואבני אני נוטל, מפני שמתחילה ירד על דעת שיקבל כדינו, ומיד זכה בעל הקרקע בבנין.

ודעת הרשב"א, שאף בחורבה העשויה ליבנות יכול בעל הבנין ליטול עציו ואבניו, אמנם אם אמר בעל הקרקע דמי הבנין אני נותן, אז קנה בעל הקרקע את הבנין בקנין חצר, ואין יכול בעל הבנין לומר עצי ואבני אני נוטל. (ר"ן)

שהוא רוצה בזרעים.

לכן רצה רב לעשות פשרה, ואמר לו, שהוא לא יאמר טול נטיעותיך, והיורד לא יקבל כדינו, אלא ישלם לו כמו בשדה שאינה עשויה ליטע.

בעל השדה לא הסכים לפשרה, ושתק רב. לבסוף ראה רב שבעל השדה גדר אותה, והוכיח במעשיו שהוא רוצה במטיעות, ואמר לו רב, עתה אינך יכול לומר טול אילנותיך, ועליך לשלם לו וידו על העליונה כדין שדה העשויה ליטע. (רא"ש סימן כ"ב)

שני הבדלים בדין יוצאים מהמחלוקת בהסבר המעשה.

א. לפי הרא"ש מוכח, שאף בשדה העשויה ליטע, יכול בעל השדה לומר טול אילנותיך.

ולפי הרמב"ן, הראיה היא רק על שדה שאינה עשויה ליטע, שיכול לומר לו טול נטיעותיך.

ודעת הרמב"ן היא, שבשדה העשויה ליטע, אין יכול בעל השדה לומר טול נטיעותיך.

ב. לדעת הרא"ש, בשדה שאינה עשויה ליטע, אף שהשלים בעל השדה את העבודה, אין לנו לפרש זאת אלא כהסכמה בדיעבד ולעולם לא ישלם לו כדין שדה העשויה ליטע.

שמעון בן אלעזר.

רבן שמעון בן גמליאל אומר: בית שמאי אומרים: שומעים לו. ובית הלל אומרים אין שומעים לו.

שואלת הגמרא: מאי הוי עלה? [מהי ההלכה בנידון הזה?]

מביאה הגמרא מימרא:

אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן: בבית שבנה בקרקע חבריו, שומעים לו אם אמר עצי ואבני אני נוטל כדעת רב נחמן (226).

קא-ב

בשדה שנטע בה נטיעות, אין שומעים לו אם אמר נטיעותי אני נוטל.

מאי טעמא אין שומעים לו בשדה כמו בבית?

משום ישוב ארץ ישראל, שחשוב שיהיה בה אילנות יותר מבתיים (227).

איכא דאמרי: באילנות אין שומעים לו משום כחשא דארעא (228), שיניקת האילנות הכחישה את השדה, ולא תחזור להיות טובה כמו שהיתה לפני הנטיעה.

מאי בניייהו? [מה בין שני הטעמים] להלכה?

איכא בניייהו, חרצה לארץ, שאין בה משום ישוב ארץ ישראל, ויש בה משום טענת

ובתיים חשובים יותר מזרעים. (רא"ש ב"מ פ"ט סי' ל"ג)

228. בשטף נהר זיתיו ונתנם לתוך שדה חבריו, אמר רבי יוחנן שאין שומעים לבעל הזיתים הרוצה ליטול אותם משום ישוב ארץ ישראל, ובחורץ לארץ שומעים לו.

וביורד לתוך שדה חבריו, אמר רבי יוחנן שאין שומעים לבעל הנטיעות האומר נטיעותי אני נוטל, אפילו בחורץ לארץ משום כחשא דארעא.

והטעם הוא, שרק כאשר עשה את "כחשא דארעא" בידיו על ידי שנטע את הנטיעות, אז יכול בעל השדה לעכב עליו מטעם זה.

ולפי הלשון הראשונה, שאמר רבי יוחנן שאין שומעים לנוטע משום ישוב ארץ ישראל, הוצרך רבי יוחנן לכפול את דבריו, ולהשמיע אף בנוטע, כדי לומר שאין לנו לחוש אלא לישוב ארץ ישראל, ולא "לכחשא דארעא" אף בנוטע. (תוספות ד"ה בשדה)

226. הרי"ף הביא מתשובות הגאונים, שכשם שבונה הבנין יכול לומר עצי ואבני אני נוטל, כך יכול בעל הקרקע לומר טול עיצך ואבניך.

והראב"ד חולק ואומר, שכיון שהחורבה עשויה להבנות, שכך הם סתם חורבות, אין יכול לומר לו טול עיצך ואבניך ולהזיקו. (ועיין בהערה קודמת שיש ראשונים שפירשו את הגמרא בחורבה שאינה עשויה ליבנות)

ועיין בהערה 224 שהבאנו מחלוקת ראשונים, האם יכול בעל השדה לומר לנוטע טול אילנותיך, אפילו בשדה העשויה ליטע, ודעת הרא"ש שיכול לומר לו כן.

וכן דעת הרא"ש בחורבה העשויה ליבנות, שיכול לומר לו טול עיצך ואבניך, ודלא כהראב"ד.

אמנם כתב הרא"ש, שאם רואים שאין לו כל סיבה לסתור את הבנין ותואנה הוא מבקש כדי להפסיד את בעל הבנין אין שומעים לו. (רא"ש סימן כ"ג)

227. אילנות חשובים לישוב הארץ יותר מבתיים,